

„A FI” ȘI „A AVEA” ÎN VECHI DOCUMENTE MOLDOVENEȘTI

A FI - paradigma indicativului prezent

A *fi*, verbul cu flexiunea cea mai neregulată, își manifestă neregularităților și în epoca veche datorită în primul rând frecvenței mari și multifuncționalității sale (ca predicativ, auxiliar și copulativ) [1].

Avem atestate în documentele moldovenești din secolul al XVII-lea patru variante ale prototipului *sînt* [2]:

sintu (1627, DRH, XVII, A., Mold., XIX, d. 279; 1635, DRH, XVII, A., Mold., XXIII, d. 15; 1635, DRH, XVII, A., Mold., XXIII, d. 15; 1637, DRH, XVII, A., Mold., XXIV, d. 13), *simtu* (1626, DRH, XVII, A., Mold., XIX, d.122) *sîntu* (1626, DRH, XVII, A., Mold., XIX, d. 72).

Toate aceste forme se întâlnesc cu precădere în aria nordică, zonă în care sunt atestate forme cu consoanele **s-(d)z-ț**, durificate [3].

Seriile care cuprind fenomenul de trecere de la grupul consonantic **mt** la **nt** [4], respectiv **sintu**, **simtu**, **sîntu**, **sîmtu**, caracterizau în secolul al XVII-lea întreaga Moldovă. **Sintu**, **simtu** reprezintă reflexe morfologice ale unei particularități fonetice limitate dialectal în ariile care îl durificau pe **s**, prin urmare circulau în zonele nordice.

La indicativ prezent, persoana a III-a sg. și pl. se poate vorbi despre concurența între formele lungi și cele scurte ale verbului.

Forma scurtă **s** este pretutindeni asilabică, enclitică și apare cu predilecție în relație cu conjuncții, pronume relative ori negația **nu**:

că-s bani (1627, DRH, XVII, A., Mold., XIX, d. 259; 1637, DRH, XVII, A., Mold., XXIV, d. 85; 1637, DRH, XVII, A., Mold., XXIV, d. 28).

Formele de persoana a III-a singular:

este (1627, DRH, XVII, A., Mold., XIX, d. 259), *iaste* (1626, Iași, DRH, XVII, A., Mold., XIX, d. 26; 1627, DRH, XVII, A., Mold., XIX, d. 272; 1637, DRH, XVII, A., Mold., XXIV, d. 10)

sunt concurente în secolul al XVII-lea. Forma lungă **iaste** este foarte bine atestată în această epocă în documente private. A ieșit din uz ca urmare a acțiunii legii fonetice *ia >ie / e*.

Forma curentă de astăzi, *este*, apare încă din secolul al XVI-lea în texte moldovenești.

Deși **este** are o frecvență mare în ansamblul corpusului de documente moldovenești, apare recurent în câteva documente și se manifestă în concurență cu **iaste** care reprezintă norma în limba documentelor moldovenești din secolul al XVII-lea. Concurența celor două forme este evidențiată și prin prezența lor în același document: *iaste / este* (1637, DRH, XVII, A., Mold., XXIV, d. 42).

La indicativ prezent, persoana a III-a, forma lungă intră în concurență cu forma scurtă, **i**: *ocină ce-i mai sus scrisă* (1626, Bacău, DRH, XVII, A Mold., XIX, d. 88; 1637, DRH, XXIV, A., Mold., d. 70) care capătă un statut aparte, având o frecvență aproape la fel de mare ca și corespondenta sa. Concurența dintre forma scurtă **i** și forma lungă **iaste** este foarte puternică, tinzând chiar către un raport echilibrat.

Astăzi, trecerea de la **n** la **m** este atestată disparat, în Transilvania.

Cât privește forma **sîmtu**, ea se înscrie printre formele neliterare [5]. De altfel, această formă a avut cea mai slabă circulație și în limba veche.

Din literatura de specialitate [6] aflăm că fenomenul nu a circulat niciodată în Muntenia propriu-zisă, dar că este atestat aici, astăzi

Aceste forme circulau și în secolul al XVI-lea, iar astăzi caracterizează nordul Hunedoarei, Apusenii și Maramureșul [7].

A AVEA -Indicativul. Perfectul compus.

În limba veche, auxiliarul *a avea*, circula în toată Dacoromania cu forma *au* (<habuit).

Folosit ca auxiliar în formarea perfectului compus, verbul *a avea*, cu formele **am**, pentru persoana I, sg. și pl., **a**, **au** pentru persoana a III-a sg. și pl., este foarte bine atestat în documentele cercetate de noi:

am dat, *am dăruit* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 24), *au căzut*, *au avut*, *au rugat* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 259); *au dat* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d.279),

având același aspect cu cel din limba literară de astăzi.

Alături de aceste forme, consemnăm folosirea auxiliarului *a avea* la persoana a III-a pl.: **au**, pentru persoana a III-a sg.:

Cârstea dvoornicul s'au jeluitu... că au avut strămbătate (1605, DIR, XVII, A., Mold. I, d. 325), *acel iazu au fost dat* (1605, DIR, XVII, A., Mold. I, d. 325), *cum au fost cumpărat giupănu-mieu o ocină* (1601, DIR, XVII, A., Mold. I, d. 22), *au venit satul Răteștii* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 55), *s-au tâmplat moartea părintelui* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 14), *au murit îmă-sa* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 92) *tocmala au fost* (1637, DRH, XVII, A., Mold. XXIV, d. 257).

Am consemnat în număr destul de mare, forme cu afereză: **-u** pentru **au**:

dăm ștere că -u venit Ionașco (1602, DIR, XVII, A., Mold. I, d. 44), *de la cine le-u vândut lor* (1604, DIR, XVII, A., Mold. I, d. 193), *la Bașotă ce-u fostu logofăt* (1604, DIR, XVII, A., Mold. I, d. 193), *Năvrăpescul nu ne-u crezut* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 259) *ne-u trebuit* (1636, DRH, XVII, A., Mold., XXIII, d. 428), ori **-m**, pentru **am**: *am însămat bani și ne-m plătit* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 259), *ne-m prilejit* (1636, DRH, XVII, A., Mold., XXIII, d. 403), *ne-m rugat* (1636, DRH, XVII, A., Mold., XXIII, d.

După 1600, d. 428) în unele zone nordice, s-a ajuns de la **au** la **o**: **o crescut**, **o dat** (1605, DIR, XVII, A., Mold. I, d. 42), formă care a devenit predominantă în Moldova astăzi.

Conjunctivul

Cât privește formele de conjunctiv, înregistrăm ca deosebite formele verbului *a avea* la persoana I, sg. și a II-a sg.:

să n'aibu eu (1635, DRH, XVII, A., Mold. XXII, d. 275), *să aibi sănătate* (1634, DRH, XVII, A., Mold. XXII, d. 176).

Persoana a III-a, sg., **să aibă**, este cel mai des și consecvent înregistrată în documentele cercetate de noi. Formele **aibu** [8], **aibi**, **aibă** sunt specifice conjunctivului, nu și indicativului care folosește formele **am**, **ai** [9], **are**.

Forma regulată la conjunctiv persoana I este, în perioada de care ne ocupăm, **să aibu**. Este foarte bine atestată datorită recurenței structurii constituite din conjunctivul prezent al lui *a avea*, urmat de infinitiv, (cu particula *a*):

să aibă a-ș ținea (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 13); *să aibă a-ș întreba*, *să aibă a pârî* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 8), *să aibă a plăti* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 60), *să aibă a-ș face* (1637, DRH, XVII, A., Mold. XXIV, d. 6).

Fără a intra în concurență cu forma discutată mai sus, construcția **să aveți** + infinitiv este destul de bine atestată în documente: *să aveți a lăsa în pace* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 60).

Radicalul **aib-** apare extins la gerunziu în forma **aiv-** cu regularitate **avându**:

(*lucru*) *ce va hi avându* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 269); *nește poslușnici ce-au fostu avându de mult* (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 14).

Condițional optativ

Auxiliarul condiționalului prezent avea în textele vechi formele **are**:

nu s-are cădea să faceți voi...; de are fi și nescare gloabă (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 122),
ari: s-ari amesteca (1626, DRH, XVII, A., Mold. XIX, d. 24), *aru: s-aru scula* (1636, DRH, XVII, A.,
Mold., XXIII, d. 392).

Ca urmare a rostirii dure a lui *r*, *e* a trecut la *ă*. În unele graiuri, *e*, *ă* au căzut și s-a ajuns astăzi, la forma literară generalizată **ar**.

În zona Banat, Maramureș formele vechi s-au menținut până în zilele noastre [10].

NOTE

- [1] Vezi G. Brâncuș, *Limba română contemporană. Morfologia verbului*, București, 1976, p. 110.
[2] Vom face abstracție de problema lui *-u* final. Vom nota exemplele cu *-u* final, fără a discuta însă acest aspect.
[3] Vezi Gheție-Mareș, *GD*, p.164.
[4] Vezi Gheție-Mareș, *GD*, p. 151.
[5] Vezi ALR, Maramureș, H. 2156, p.
[6] Vezi Gheție-Mareș, *GD*, p. 152.
[7] Vezi ALR, verbul...și Vezi Gheție-Mareș, *GD*, p. 151.
[8] Forma *să aibu* apare în cele mai multe graiuri dacoromâne actuale. Pentru aceasta, vezi ALR, h. 2174.
[9] Nu am întâlnit în textele noastre forma de indicativ prezent *ai* ori conjunctiv prezent *să ai*. C. Frâncu 1971, p. 187 ne încredințează că forma *să ai* este atestată abia în secolul al XIX-lea.
[10] Vezi Gheție, *BD*, p. 174.

REFERINTE BIBLIOGRAFICE

- ***(1972). ALR, *Atlasul lingvistic român. Serie nouă. Verbul*. București:Editura Academiei.
***(1971 - 1997). ALR, Maramureș, *Atlasul lingvistic român pe regiuni - Maramureș*, București: EA.
Brâncuș, G., (1976). *Limba română contemporană. Morfologia verbului*.
București: Universitatea din București.
Densusianu, Ov. (1997). *Histoire de la langue roumaine, II, Le seizieme siecle*. București: Editura Grai și Suflet.
***(1952-1957) DIR, *Documente privind istoria României. Veacul XVII. A. Moldova*. București: Editura Academiei.
***(1969-2003) DRH, *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova*. București: Editura Academiei.
Gheție, I., - Mareș, Al. (1974) *GD. Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*. București: Editura Academiei.
Gheție, Ion (1975). *BD. Baza dialectală a românei literare*. București: Editura Academiei.
Dimitrescu, Fl. (1963). *O modalitate de clasificare sintagmatică a verbelor*, în *SCL*, XIV, nr. 1, București: Editura Academiei.
Frâncu, C., (1969). *Formele de persoana a III-a ale auxiliarului de la perfect compus. Privire istorică în SCL*, XX, nr. 3, București: Editura Academiei.
Gheție, I. (coordonator). (1997).. *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*. București: Editura Academiei.
Guțu-Romalo, V. (1965). *Descrierea structurală a verbului românesc în SCL*, XVI, , nr. 1, 2, 3. București: Editura Academiei.
Guțu-Romalo, V. (1968) *Morfologia structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb)*. București: Editura Academiei.

ABSTRACT

The aim of the present paper is to examine a few variants of the verbs a fi "to be" and a avea "to have", attested in the Moldavian documents of the early 17th century. These forms actually represent morphological representations of the phonetic particularities dialectally restricted to the northern area. They circulated in parallel with the forms belonging to the norm of the Moldavian documents of the period.